

AZINLIK HAKLARI VE LOZAN ANTLAŞMASI

İlker Hasan DUMAN*

Lozan Antlaşması, egemen-emperyalist galiplere başkaldıran, dünyanın ilk kurtuluş ve bağımsızlık savaşını veren Türklerin kurduğu yeni devletin siyasal ve ekonomik varlığını (Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu) kabul eden uluslararası bir belge olup; Türklerin Anadolu'dan sürülüp çıkarılmasını ve Anadolu'nun parçalanmasını planlayan, dinsel ve etnik ayrımata olanak tanıyan çok hukuklu bir sistem yaratan Sevr Antlaşması'nın yırtılıp atılmasını, yürürlükten kaldırılmasını, kapitülasyonlardan arınmış, ekonomik yönden bağımsız Türk Devleti'nin kurulmasını sağlamıştır. *“Lozan Antlaşması'nı iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için, Sevr Antlaşması'yla karşılaştırmak gerekir. Özellikle Sevr'in 'ruhuyla' Lozan'ın 'ruhunu' karşılaştırmak gerekir. Sevr Antlaşması, yenilen bir imparatorluğun temsilcilerine zorla dayatılan ve eğer uyulmazsa savaş durumunun başlayacağı açıklanan, zavalı bir belgedir. Lozan Antlaşması ise, bir zafer sonrasında masaya oturan gururlu temsilcilerin söke söke aldıkları hakları içeren bir belgedir. Kapitülasyonlardan doğan hakları ve bunların oluşturduğu düzeni özleyenlerin, Lozan Antlaşması'na böylesine düşman olmalarını anlamak gerek.”*¹

Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıkların kendi gruplarındaki diğer üyeler ile birlikte, kendi kültürel yaşamlarına sahip olmak, kendi dinlerini öğretmek ve icra etmek ya da kendi dillerini kullanmak hakkı uluslararası sözleşmeler ile korunmaya çalışılmaktadır.

Lozan Antlaşması, Rum, Ermeni ve Musevilerden oluşan gayrimüslimleri *“azınlık”* kabul etmiş, tanıdığı haklara uluslararası garanti vermiş, onların dışında dil ya da din azınlığı bulunmadığını benimsemiştir. Bunun do-

* İstanbul Barosu üyesi.

¹ Toktamış, Ateş, “Lozan”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24.7.2003.

ğal sonucu olarak, dil ya da din azınlığı görülmeyen grupların haklarına yalnız ulusal hukuk garantisi verilmiştir. Yalnız gayrimüslimlere değil, diğer gruplara da derece derece haklar tanındığı için, bu antlaşma hem bir azınlık hakları belgesi, hem de insan hakları belgesi niteliğindedir. Kimi alt kültürlere (kimliklere) “şimdilik” azınlık statüsü kazandırmak amacıyla ülke içinde ve dışında çok yoğun çalışma ve girişimler bulunmaktadır. Ortak noktaları zayıflatmak, toplumsal dokuyu bozmak, farklılıkları özendirip kurumsallaştırmak ve benzeri amaç ve yollar izlemek suretiyle “azınlığa uygun ortam” yaratılmaktadır. Ülkemizin azınlık değil, çoğunluk (bir bütün olarak ulusun her yönden geri kalmışlık) sorunu vardır. Ülkedeki farklılıklar ve bunların dil ve kültürel varlıkları kabul edilmiştir. Yerel dillerin özel yaşamda, basın ve sanat alanında kullanılması serbesttir. Ancak yerel dillerden herhangi biri, ortak iletişim ve eğitim aracı olarak tanınmamıştır. Ulus ve ülke bütünlüğünden oluşan devlet yapısını bozmaya kadar varacak federatif sistemler, özerklik veya özyönetim biçimleri gibi kolektif hak tezahürleri ülkemizin koşullarına ve gerçeklerine uymaz. Ne var ki, çoğulcu ve demokratik bir toplumda kültürel farklılıklar zenginlik kabul edilir ve bunları korumaktan geri durulmaz. Çünkü her kültürün, saygı görmesi ve korunması gereken bir saygınlık ve değeri vardır. Her halkın, kültürünü geliştirmek hakkı ve ödevidir. Zengin değişkenliği ve çeşitliliğiyle ve karşılıklı etkileşimleriyle her kültür tüm insanlığa ait ortak mirasın bir parçasını oluşturur. Tüm kütllerin zenginleştirilmesi için eğitim, bilim ve kültüre ilişkin etkinliklerde işbirliğine gerek vardır.² Kültürel haklardan yararlanmak ve etnik kimliğine bağlı kültürünü geliştirmek önemli bir insan hakkıdır. Belki de, sorunun ayrılıkçılık, federatif, bölgesel özerklik veya özyönetim aşamalarına varmamasının ve ülke bütünlüğünün bozulmamasının yolu, kültürel haklardan yararlanmayı güvence altına almaktan geçiyor.

1. Lozan Antlaşması'nın Hak Tanıdığı Gruplar

a. Gayrimüslim Türk Uyrukları

Bu Gruba Tanınan Haklar: aa. Dolaşım ve göç etme konusunda tüm Türk uyruklarına uygulanan özgürlük (m. 38/3). bb. Müslümanların yararlandığı medeni ve siyasi haklar (m. 39/1). Giderlerini ödeyerek her türlü kurum (her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları) kurmak, yönetmek, denetlemek, buralarda kendi dillerini kullanmak ve ayinlerini yapmak konusunda eşit haklar (m. 40). cc. Önemli bir oranda otur-

² Uluslararası Kültürel İşbirliği İlkeleri Bildirgesi, Muzaffer Sencer, Belgelerle İnsan Hakları, Beta Yayınları, İstanbul 1988, s. 285.

dukları il ve ilçelerde, ana dillerinde öğrenim yapabilmeleri için, çeşitli bütçelerden (devlet, belediye vd.) hakkaniyete uygun pay alma hakkı (m. 41/1-2) dd. Aile ve kişi statüsü konusunda gelenek ve göreneklerine saygı (m. 42/1), ee. İnançlarına aykırı davranışta bulunmaya ve hafta tatilinde resmi işlemleri yerine getirmeye zorlanmama hakkı (m. 43).

b. Tüm Türk Uyrukları:

Bu Gruba Tanınan Haklar: aa. Din, inanç ya da mezhep farkının ayırmacıya yol açmaması (m. 39/3), bb. Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel, gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır (m. 39/4).

c. Türkçe'den başka Dil Konuşan Türk Uyrukları:

Bu Gruba Tanınan Haklar: Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan (ana dili Türkçe olmayan) Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır (m. 39/5).

d. Türkiye'de Oturan Herkes:

Bu Gruba Tanınan Haklar: aa. Milliyet, dil, soy ya da din ayrımı olmaksızın hayat ve özgürlük hakkı (m. 38/1); bb. İncancına, dinine ya da mezhebine karışılmama hakkı (m. 38/2); cc. Din ayrımı gözetilmeksizin yasa önünde eşitlik hakkı (m. 39/2).³

Lozan Antlaşması'nın "azınlık" kabul ettiği grupların (Rum, Ermeni, Musevi olan gayrimüslimlerin) tanınan haklardan yararlanmada bir sıkıntı olmadığı bilinen bir gerçektir. Tüm yurttaşların yararlandığı siyasi ve medeni haklardan onlar da yararlanmaktadır. Taşınmaz malların edinilmesinde gerçek kişi olan azınlığa mensup bireylerin herhangi bir güçlüğü söz konusu değildir. Cemaat vakıflarının veya azınlığa mensup bireylerin oluşturduğu tüzel kişilerin taşınmaz mal edinmelerinde yaşadıkları sıkıntı, ülke bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruma düşüncesine da-

³ Baskın, Oran, *Bir İnsan Hakları ve Çok Kültürcülük Belgesi Olarak 1923 Lozan Barış Antlaşması*, Kopenhag Kriterleri (Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu), İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, s. 212-213.

yanmakta ve bu nedenle de haklıdır. Daha doğrusu azınlıkların yaşadığı sorunlar, onlar için “kasti” olarak çıkarılmış değil, ülke gerçeklerinden ve uygulama yetersizliğinden kaynaklanmıştır. Azınlık olmayan yurttaşlar da hak ve özgürlüklerini kullanırken sıkıntı çekmektedirler.⁴

2. Anayasa Mahkemesi Kararları’nda Azınlık Hakları ve Lozan Antlaşması

“Türk Yurttaşlığı” kavramı, açıklamakta olduğumuz “bütünlük” kavramı ile çok yakından ilgilidir: Anayasa’nın 66. maddesinde “Türk Devleti’ne yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür” ilkesine yer verilmiştir. Bu ilke, evrensel bağlamda ülkesi ve ulusuyla bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti’nde bireysel insan hakları yönünden eşitliği sağlamak için getirilmiş, ulusu kuran herhangi bir etnik gruba ayrıcalık tanımamasını önleyen birleştirici ve bütünlüştürücü bir temel oluşturmuştur. Burada Türklük, ırka dayalı bir anlam taşımamaktadır. Her kökenden gelen yurttaşların yurttaşlığı ve ulusal kimliği anlamına gelmektedir. Bir kimsenin “Ben Türküm!” deyişi, “Türkiye Cumhuriyeti yurttaşım, Türk Ulusunun bir bireyiyim” anlamını taşır. Irka dayalı bir “Türklük” savı ve etnik kökenleri değiştirme ya da kaldırma anlamı yoktur. Yurttaşlık ve ulusal kimliğin getirdiği haklar yanında elbet sorumluluklar da vardır. Yurttaşlık ve ulusal kimlik, yurttaşların etnik kökenlerini yadsıma anlamına gelmez. Etnik kökenlerin gözetilmesi de yurttaşlık niteliğini ve ulusal kimliği zedelememeli ve etnik kökene dayalı ayrı ulus olma savlarına, dayanak yapılmamalıdır. Türk Ulusu içinde yer alan her kökenden yurttaş, hiçbir ayırım gözetilmeksizin istek ve başarılarına göre her görev ve işte çalışmış, Türkiye’nin her yerinde, köyünde, kentinde yaşama, yerleşme, okuma, evlenme, gelişme ve yükselme ile ortak dil ve kültürden yararlanma ve katkıda bulunma olanağına kavuşmuştur. Böylece herkese ülkede her düzeyde tüm demokratik, siyasal ve yasal haklar tam eşitlikle tanınmıştır. Bu tarihsel oluşum nedeniyle “ülke ve ulusun bölünmez bütünlüğü” Anayasa’da vazgeçilmez ve ödün verilmez temel kural olarak yer almıştır. Tarihsel bir gelişme süreci içinde gerçekleşen, ayrılması olanaksız bir kaynaşma ve bütünleşme, eşitliğe dayanarak ırkçılığı reddeden Türk Ulusu gerçeğine karşı, ayrıcalığa, bölücülüğe ve sonuçta yok olmaya yol açacak davranışları insan hakları kapsamında görmek olanaksızdır.⁵

Bin yıldan beri birlikte yaşayan çeşitli soy ve kökenden gelen bireyler arasında Türkçe en yaygın dildir. Sadece resmi işlerde değil, ai-

⁴ Aydın Aybay, “Azınlık Raporu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18.11.2004.

⁵ AMK, 16.6.1994, 3/2 SPK.

lede, günlük yaşamda ve eğitimde kısacası toplumsal ilişkilerin her alanında kullanılan ortak bir dil olmuştur. Türkçe'yi bilmeyen ve kullanmayan çok az kişi vardır. Ayrıca kapalı ve açık özel ortamlarda, ev ve işyerinde, basın ve sanat alanında yerel dillerin kullanılması da yasak değildir. Ulus bütünlüğü içinde yer alan kimi etnik grupların kendi aralarında kullandıkları yerel dillerin resmi dil yerine ortak iletişim ve çağdaş eğitim aracı olarak tanınması olanaklı değildir. Türkiye'de özellikle yasaklanan bir dil kalmadığı gibi, özel yaşamda birçok dil kullanılmaktadır. Anayasa'nın 42. maddesinin son fıkrasında, Türkçe'den başka hiçbir dilin eğitim ve öğretim kurumlarında Türk yurttaşlarına ana dilleri olarak okutulup öğretilmeyeceği, uluslar arası antlaşmalar saklı tutularak kurula bağlanmıştır. Bu anayasal gerçek öğretim ve eğitim birliği ile ilköğretimin zorunlu olmasının ve bu yolla ulusal bütünlük ve dayanışmanın taşıdığı öneme bağlanmalıdır. Anayasa'nın 14. maddesi, hak ve özgürlüklerden hiç birinin dil ayrımı yaratmak amacıyla kullanılamayacağını öngörmektedir.⁶

İrk ve dil farklılıklarına göre azınlık statüsü tanımak, ülke ve ulus bütünlüğü kavramıyla bağdaşmaz. Ülkemizde, etnik toplulukların kimliklerini belirtmeleri yasaklanmamış, ancak onların azınlık ve ayrı ulus olmadıkları, Türk Ulusu dışında düşünülmemeyecekleri, devlet bütünlüğü içinde yer aldıkları kabul edilmiştir. Azınlığın sosyolojik ve hukuksal tanımlarına uygun bir nitelik, ... kökenli yurttaşlarda bulunmadığı gibi, onları öbür yurttaşlardan ayıran herhangi bir kural da yoktur. Türkiye'nin her yerinde her yurttaş hangi kurala bağlı ise onlar da aynı kurala bağlıdır. Azınlıkların bağlı olduğu kuralların kaynağını anlaşmalar oluşturmakta, ... kökenli yurttaşlarla öbür yurttaşlar arasında hiçbir ayırım yapılmamakta, bireysel hak ve özgürlüklerden sınırsız biçimde yararlanmaktadırlar. Esirgenen, yoksun kılınan, dar tutulan bir hak yoktur. İşçi, işveren, hekim, avukat, memur, subay, yargıç, milletvekili, bakan, cumhurbaşkanı gibi her görev ve gelebilmektedirler. Kimi yerel ve etnik köken özellikleri dışında, dil birliği, din birliği, tarihsel birlik vardır. Evlilikler nedeniyle kan bağılılığı oluşmuştur. Aynı yörede birlikte yıllardır yaşamaktadırlar. Sınırsız hakları, sınırlı haklara, ulusun kendisi olmayı azınlık olmaya dönüştürmenin anlamsızlığı açıktır. Anayasa'daki "*ulus bütünlüğü*" ilkesinden uzaklaşp, Türk ve Kürt Ulusları ayırımına gidilemez. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde, tek bir devlet ve tek bir ulus vardır, birden çok ulus yoktur. Türk Ulusu içinde değişik kökenli bireyler olsa da hepsi Türk yurttaşıdır. Tarihsel bir gerçek olan "*Türk Ulusu*" olgusu yerine, ırkçılığa dayanan ayrılıklar, azınlıklar kabul edilemez.⁷

⁶ AMK, 23.11.1993, 1/2SPK

⁷ AMK, 14.2.1997, 1/1 SPK.

Ulus kavramı, dar çerçeveli topluluk ve dinden başka toplumsal bir bağı olmayan ve başka öge aramayan ümmet kavramından çok farklıdır. Ulus; tarihsel ve sosyal gelişmenin yarattığı birlikte yaşama olgusu olup; ırk gibi antropolojik ve filolojik niteliklere dayanan dar bir kavram ya da ortak bir tarih bilinci yaratmamış olan göçebe, yerel dil ve soy gruplarından oluşan sosyolojik bir yapı olan kavim değildir. “*Misak-ı Milli*” sınırları içinde Türkiye Cumhuriyeti’nin üzerinde kurulduğu, Avrupa, Asya, Afrika kıtaları arasında köprü durumunda olan, çeşitli göç ve sığınmalara kukak açan vatanda, bin yılı aşan uzun bir tarihsel gelişme sonunda yaşayan ve Kafkaslar’a, Balkanlar’a, Afrika ve Orta Doğu’ya uzanan Osmanlı İmparatorluğu’ndan arta kalan çeşitli etnik kökenlerden meydana gelen insanlar ortak geçmişe, tarihe, ahlaka, değer yargılarına, dine, hukuka ve eşit haklara sahip olarak karşılıklı olarak birbirlerinin kültürlerini ve eski Anadolu uygarlıklarından kalan değerleri de özümseyerek birlikte ortak kültür ve kimliğe sahip bir vatan ve ulus oluşturmuşlardır. Bu nedenle Atatürk, “*Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk Ulusu denir*” demiş ve ulus bütünlüğünü esas almıştır.⁸

3. Ülkemizde “*azınlık*” veya “*azınlık hakları*” kavramları Lozan Antlaşması çerçevesinde tartışılmakta ve özgün koşulların önemi öne çıkarılmaktadır

Belirsizlik, güvensizlik, eşitsizlik, korku ve arzuların karşı konulmaz gücü günümüzün temel sorunlarının birkaçı. Yaderklik, cemaat, hemşerilik, tarikat veya benzeri oluşumlara, bireyi içinde bulunduğu korku ve iletişimsizliğe karşı koruyan, bir başka deyişle bireyin kendini cemaatin kollarına bırakması, özerkliğin sonudur. Çok ciddi toplumsal sorunların hazırlayıcısıdır. En önemli sorun katılaşma, cemaatlerin kendi aralarında etkileşime, iletişime kapanmaları. Sayıları hızla artan, birbirlerine dokunmayan binlerce adacıktan oluşan, kendi içine kapalı gruplar oluşmakta. Siyasallığı bir amaç olarak kullanmak söz konusu değil. Problem çözümünde karşılıklı iletişim olmaz. Demokratik siyaset kesintiye uğrar. Kültürleri birbirinden ayrı duran, etkileşime girmeyen adacıklar olarak gören, etnik grupları kapalı, yalıtılmış oluşumlar olarak yeniden yaratır. Küreselleşmede, etnik yapılar, farklılıklar olarak var. Bölüşüm ve paylaşım dikkate alınmadan, toplumsal eşitsizlikler yok sayılarak geliştirilen bu yaklaşımlarla, toplumsal eşitsizlikler, dışlanma, ayrımcılık, ırkçılık, sınıfsal farklılıkların kültürel farklılıklara indirgenmesi olarak yaşanıyor. Ev sahibi kültürler ile diğer kültürler arasındaki farklılıklar, uçurumlar büyüyor. De-

⁸ AMK, 14.7.1993, 1/1 SPK.

rinleşme, çok kültürlülük ideolojisi ile kültürleri, birbiriyle ilişkisi, iletişimi olmayan kompartımanlara, etnik gruplara ait kılma yaşanıyor. “Öteki daha da öteki oluyor.” Azınlıklara ilgi çekici, eksantrik olarak yaklaşma, aslında daha da çok dışlamayı getiriyor. Azınlıklara ilgiye, korumaya muhtaç, acizane yaklaşımlar, hoşgörü, azınlıkları daha da çok azınlıklaştırıyor. Siyasal, sınıfsal eşitsizlikleri göz ardı eden, farklı, otantik, kültüre hoşgörü ile sınırlı yaklaşımlar, kültürleri olduğu gibi, gelişmeksizin kalmaya, daha da otantik, fanatik çizgide yapılanmaya, kütleştirmeye götürüyor. Farklı, otantik kültürler kütleşmesi gelişiyor. Alaşıma izin vermeden, kalın çizgili ayrışmalar yaşanıyor.⁹

Aleviler, Laik Cumhuriyet’in temeline harç olduktan sonra, duvarlar yapılırken haksızlığa uğradılar. Ancak bu tür haksızlıkları hiçbir zaman Cumhuriyet karşıtlığı zeminine oturtmadılar, tam tersine, Cumhuriyet’in daha da güçlü olmasının kendi sorunlarının çözümünden geçtiğini, sağlam bir sağduyu ile sürekli dile getirdiler. Onlara, “Siz Alevi-siniz Suriye’de yönetimde sizin inancınıza yakın kişiler var. Suriye Türkiye’ye savaşa açarsa, hangi tarafta yer alırsınız. Sizin dini inancınızla yönetilen bir ülkeyle hareket etmek istemez misiniz”; “Siz Türkiye Cumhuriyeti’nden farklısınız, eğer bunu kabul ederseniz önünüze farklı olanaklar açılabilir”; “Biz Alevilerle protestanlar arasında büyük bir benzerlik gördük. Bunları araştırıp, ortak noktalar bulmaya ne dersiniz?”; “Siz farklı bir anlayışsınız. Mezarlıklarınız neden Müslümanlarla birlikte. Farklı mezarlıklar yapsanız, ülke yönetiminden ayrı mezar yerleri istesiniz. Bu sizin inançsal, kültürel hakkınız.”; “Eğer isterseniz size kiliselerde cem yapma olanağı veririz. Kimi kiliselerimizde sizin cem yapabileceğiniz düzenlemeler yapabiliriz.” Biçiminde öneriler götürdüler. Amaçları, Alevilerin Anadolu’da inançsal azınlık ve devamında etnik azınlık olarak algılanmasını sağlamak! Alevi yurttaşlarımızın, onları temsil eden dernek yöneticilerimizin çok büyük bir bölümü, neredeyse tümü bu tür önerileri reddettiler. Kürt kartının tutmadığını görenler, Türklerle Kürtlerin bütün kısımlara karşın, etle tırnak gibi olduğunu görenler, terör olgusunun etnik savaşa dönüşmemesine üzülenler, başka nasıl bir kart kullanabiliriz arayışında. Alevilerin bu oyuna gelmemesi, sağlam durması elbet övüncümüz. Ancak yukarıda sözünü ettiğimiz kartı arayanlara malzeme vermek de başlıca görevimiz.¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti; Osmanlı İmparatorluğu gibi, “çok uluslu” bir imparatorluğun, kalıntı ve yıkıntıları üzerinde kurulmuş olan bir devlet-

⁹ Şükran Soner, 9.5.2002 tarihli *Cumhuriyet Gazetesi*’nde “Azınlıklaştırma” başlıklı yazısında, Henrich Böll Vakfı’nın düzenlediği bir toplantıda Prof. Ayhan Kaya’nın sunduğu bildirinin özetini yapmıştır.

¹⁰ Mustafa Balbay, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6.5.2002.

tir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, yüzyıl boyuncu çekildiği topraklarda, bugün 34 ayrı devlet yaşamaktadır. Üstelik bu devletlerin kuruluş aşamalarında ve daha sonralarda; buralardan "anayurda" göçenlerin, Anadolu'nun yerli halklarıyla yan yana gelmelerinden sonra, son derece karmaşık bir yapı ortaya çıkmıştır. Etnik olarak bu karmaşık yapının yanı sıra; dinsel açıdan olmasa bile, mezhepsel açıdan büyük farklılıklar gözlenmektedir. Lozan Antlaşması'yla Hıristiyan azınlıklar "azınlık" olarak kabul edilmiş, fakat farklı mezhepten Müslümanlar; hangi etnik kökenden gelirlerse gelsinler ve hangi mezhepten olurlarsa olsunlar, azınlık olarak değerlendirilmemişlerdir. Zaten bir insan topluluğunun, "Biz azınlığız" demesiyle azınlık statüsü kazanılmaz. Bir insan topluluğunun azınlık sayılabilmesi için, ya ikili bir antlaşmayla ya da çok taraflı bir konferans ve antlaşmayla bu statünün kabulü gerekir. Bugün Türkiye'de; kendi ana dili, kendi folkloru, kendi mutfağı vb. olan yirminin üzerinde etnik grup yaşamaktadır. Böyle bir yapı; bence Türkiye'nin zaafı değil, zenginliğidir. Aynı biçimde, diğer ufak tefek nüansları bir yana bıraksak bile, İslamiyet, iki farklı mezhep çerçevesinde yaşanmaktadır. Fakat özellikle Alevi yurttaşlarımız arasında, bölgesel farklılıklar ve tarihsel yapıdan gelen, farklı yaklaşımlar vardır. Farklı "dedeler", farklı yorumlar getirebilmektedir. Bu derece köklü olmasa bile, Sünni vatandaşlarımız arasında da farklı Müslümanlık anlayışları vardır. Merkezi bir hiyerarşinin ve "Klerikal düzenin" olmadığı Sünni Müslümanlıkta, temel farklılıklar olmasa da, birbirine uzak kimi yorumlar ve uygulamalar vardır. Fakat bunlar, ihmal edilebilir farklılıklardır ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkı; bu etnik ve mezhepsel farklılıklar içindeki insanlardır ve istisnasız herkes "birinci dereceden ve birinci sınıf Türk vatandaşlarıdır". Zaten Mustafa Kemal'e "Türk kimdir" sorusunu sordukları zaman verdiği yanıt da, bu görüşü doğrulamaktadır: "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran insanlara Türk denir." Hangi etnik ve mezhepsel kimlikten gelirse gelsin; Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan ve ana dili ne olursa olsun, resmi dil Türkçe'yi kamusal alanda kullanan herkes Türk'tür. İşte AB üyesi devletlerine anlatamadığımız bu. Avrupalının "azınlık" olarak gördüğü gruplar, ülkemizde etle tırnak gibi kaynaşmışlardır. AB üyesi ülkeler, mezhepsel olmasa bile, genellikle etnik olarak türdeş bir yapı içindeler. Bu etnik yapı dışında kalan "azınlıkları" da var. Fakat demokrasinin gelişmesi sürecinde, bu azınlıkların hakları ve varlıkları yasalarla güvence altına alınmış. Benzer şeyleri, Türkiye için de istiyorlar. Fakat azınlık olarak gördükleri farklı etnik grupların, bu devletin kurucuları arasında olduğunu unutuyorlar. Türkiye'de, böyle farklı bir bölgede yaşayan, herhangi bir etnik grup yoktur. Güneydoğu'da yaşayan Kürt kökenli vatandaşlarımızı buna örnek gösterilemez. Zira, orada yaşayan Kürt kökenli vatandaşlarımızdan daha fazlası, İstanbul metro-

polünde yaşamaktadır. Avrupalının “azınlık” olarak gördüğü gruplar, ülkemizde etle tırnak gibi kaynaşmışlardır. Günümüze değin ulus, “aynı ırktan, aynı dilden, aynı dinden, aynı kültürden vb. gelen ve ortak yaşama iradesine sahip insanların oluşturduğu topluluk” olarak tanımlandı. Bu tanımın günümüzde herhangi bir “kıymet-i harbiyesi” yoktur. Kimileri, tüm varlıkları ve seslerinin tüm gücüyle “ulus devlet anlayışı artık çöktü” diyedursun, ulus devlet tüm gücüyle yaşamaya devam ediyor. Yeni dünya düzeni adı verilen kandırmacanın, “siyasal düzen” olarak önerdiği “yeni demokrasi”; “yarı doğrudan” ve “yerel ağırlıklı” olmanın yanı sıra, “alt kimlik”leri öne çıkarma ilkesini de getiriyor. Burada alt kimlik olarak önerilen; “dinsel kimlik”, “mezhep kimliği” ve “etnik kimlik” oluyor ki, Türkiye’de ve Türkiye gibi, farklı etnik grupların bir arada yaşadığı ülkelerde, böyle bir anlayış, o devletin çökmesi anlamına gelir. Türkiye’de yüzyıllardır birlikte yaşayan ve etle tırnak gibi iç içe geçmiş kimi etnik grupların, bu etnik kimliklerine dayanarak siyaset yapmalarında büyük sakınca vardır. Aynı ırktan gelenlerin oluşturduğu ulusa, “ırk ulusu” adı verilmektedir. Aynı kandan gelenlerin oluşturdukları ulus, “kan ulusu” olarak adlandırılır, aynı dilden gelenlerin oluşturdukları uluslar, “dil ulusu”dur. Aynı din veya mezhepten oluşan insanların oluşturdukları ulusa; “din ya da mezhep ulusu”, ya da “ümme” adı verilir. Aynı kültürden gelen insanlar “kültür uluslarını” oluştururlar. Tüm bu ulus türleri, tarihin belli dönemleri açısından elbette değer taşırlar. Fakat 19. yüzyılda ortaya atılan bir başka ulus türü vardır ki, buna “devlet ulusu” denilebilir. Yani “aynı devletin yurttaşı olan insanların oluşturdukları”ulus”. Günümüzde belki birkaç istisnasıyla, bütün devletlerin ulusları bu türden devlet ulusudur. Mustafa Kemal, kuruluşuna önyak olduğu modern Türk Devleti’ni, işte böyle bir “devlet ulusu” çerçevesinde oluşturdu. “Hangi dilden, hangi ırktan, hangi dinden, hangi mezhepten vb. gelirse gelsin, Türkiye Cumhuriyeti’ne yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür ve bu devletin birinci sınıf yurttaşdır.” O günlerde, böyle bir anlayışı ortaya koymak ve yaşama geçirebilmek, çok büyük bir başarıdır.¹¹

Kendini bunca zaman “Müslüman” veya “Kürt” olarak tanımlamış, hayatı o çerçeveden izlemiş olanların artık bireyin bizzat kendisinin “ırkından” ya da “dininden” de bağımsız olarak önemli olduğunu kavramaları gerekiyor. Kimse ırkından ya da dininden ötürü baskı görmeyecek, ama kimse de bir ırkın ya da dinin gerekliliklerini devlet eliyle topluma kabul ettiremeyecek. Toplumsal gelişmeye “din” ya da “ırk” noktasından hareketle çözüm arayanlar AB’de tabii ki istediklerini bulamayacaklar. Çünkü AB bu tür hassasiyetleri “bireyin özgürlüğü” çerçevesinde çözmekte. Kendini öncelikle, “birey, vatandaş, insan” olarak tanımlamak yeri-

¹¹ Toktamış, Ateş, “Türkiyelilik”, Cumhuriyet Gazetesi, 25.9.2003.

ne, “siyasal hassasiyetlerine” göre yola devam etmek isteyenler şimdi yakınıyor. AB hiçbir düşünceye ya da inanca devlet gücüyle bireyi baskı altına alma izni vermez.¹²

Alevi ve Bektaşilerin Kurtuluş Savaşı’na ve Cumhuriyet devrimlerine katkısı günümüze değin sürmüştür. Bundan sonra da sürecektir. Tarih boyunca Türkiye’de aydınlanmanın, laikliğin, demokrasinin ve ulusallığın temel taşı olan Alevi ve Bektaşiler her zaman Türkiye Cumhuriyeti’nin asli unsuru olmuşlardır. Alevi ve Bektaşileri azınlık olarak göstermek gaflettir, dalalettir. AB İlerleme Raporu’nun Alevilerle ilgili bölümüne şiddetle karşı çıkıyor ve kınıyoruz.¹³

Türkiye’deki resmi anlayış azınlık sözcüğünü, Lozan Antlaşması’nın mirası olarak Müslüman olmayan dini azınlıklar olarak kabul ediyor. Batı’da azınlık sözcüğü, dini, etnik, mezhepsel, cinsel gibi birçok alanı kapsayacak şekilde tanımlanıyor ve tartışılıyor. Bir ülkedeki egemen grubun dışındaki bütün topluluklar Batı’da “azınlık” diye tanımlanıyor ve onların hakları teminat altına alınmaya çalışılıyor. Örneğin eşcinseller bir cinsel azınlık olarak kabul edilirken Romanlar da etnik bir azınlık sayılıyor. Türkiye’deki azınlık sözcüğü ile Batı’nın yeni anlamlar yüklediği azınlık sözcüğü aynı değil. Sorun Alevilerin “azınlık” olup olmaması değil, haksızlığa uğramaları, dışlanmaları, yok sayılmalarıdır. Kürtler için de benzer sorunlardan söz edebiliriz. Dil, kültür, eğitim gibi alanlarda onların da haksızlığa uğradığı, dışlandıkları bir gerçek. Türkiye, bu haksızlıkları düzeltmeli. Mesele onların azınlık olup olmamaları değil, yok sayılmaları.¹⁴

Ulus devlet tek bir toplumsal sınıfın değil, bütün ulusun devletidir. Derin devlete dönüşmemesinin biricik güvencesi, sivil toplumun güçlenmesidir. İnsanlık tarihinin günümüzdeki koşullarında ve Türkiye gibi bir ülkede ulus devletin yok olması, ulusun dağılıp yok olması demektir. Bu gerçeklerin bilincinde olmaksızın ulus devletin varlığına karşı çıkılması, bunun demokrasi savaşımının sanki bir koşulu sayılması, ulusal devlet ve derin devletin tek ve aynı şey olarak görülmesi, korkarım ki sonuçta, demokrasinin gelişip güçlenmesinden çok, derin devlet yandaşlarına ve başka ulusların çıkarlarına hizmet etmektir.¹⁵

¹² Mehmet Atlan, “İslamcılar-Kürtler ve 2. Vites”, *Sabah Gazetesi*, 4.10.2004.

¹³ Ali Rıza Selmanpakoğlu, “Türkiye’yi Bölmek İstiyorlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15.10.2004.

¹⁴ Oral Çalışlar, “Sorun Azınlık Sözcüğünün Ötesinde”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15.10.2004.

¹⁵ Ataoğulları Behramoğlu, “Ulus Devlet-Derin Devlet”, 1.2.2003 tarihli *Cumhuriyet Gazetesi*.

Türkiye’de azınlık sorunu yaratmadan, ırkı, dili, dini inancı ne olursa olsun, bütün hak ve yükümlülüklerden eşit olarak yararlanmalarıyla sorunun azınlık-çoğunluk ayrımına gerek kalmadan çözüleceğine inanıyorum. Anadolu gibi birçok inancın, saymakla bitmez ve her dönemde göçlerle yenilerinin katıldığı birimlerin oluşturduğu etnik mozaik içinde, ırk, etnisite esasına dayalı bir coğrafyada, ırka dayalı bir üst kimlik zaten olanaksızdır. Örneğin; kendimi Türk olarak görüyorum. Bunun tanımı da “*Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı*”dır. Bütün inançların eşit özgürlüğü ve değere sahip olduğu, bütün etnisitelerin aynı biçimde kendini ifade olanağı bulunduğu bir Türkiye’de, devletin resmi dilinin Türkçe olduğu, ama isteyenin istediği dilde ifade ve yayın özgürlüğüne sahip bulunduğu bir cumhuriyet çatısı altında, sorunlar azınlık kurumuna gerek kalmadan çözülür. Ama farklılıkları görmezden gelmek, istesenez de istemesenez de azınlık sorunu getirir, gündeme oturtur.¹⁶

Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu “*Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu*” Ekim 2004’te yayımladığı raporda; sıkıntıların yalnız Lozan’ın sınırlı tanımından kaynaklanmadığı, imzalanan uluslararası sözleşmelere Türkiye’nin getirdiği çekincelerin ve 1982 Anayasası’nın getirdiği kısıtlamaların da sıkıntı verdiği, gayrimüslimlere tanınan hakların tam olarak uygulanmadığı, yalnızca Ermeni, Musevi ve Rumların azınlık sayıldığı, bunların dışında kalan gayrimüslimlere azınlık hakkı tanınmadığı, zorunlu vatandaşlıktan gönüllü vatandaşlığa geçmek gerektiği, devletin ulusu ve ülkesiyle bölünmez bütünlüğü kavramının milleti oluşturan alt kimliklerin inkarı anlamına geleceği ve demokrasinin özüne ters düşeceği, ülkede azınlık bulunduğunun ileri sürülmesinin milli güvenlik gerekçesiyle engellenemeyeceği, uluslararası sözleşmelerde “*millet bütünlüğü*” kavramının sınırlama nedeni olarak kabul edilmediği, Devletin dilinin olamayacağı, ancak resmi dilin bulunacağı, devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü kavramının kültürel alt kimlikleri kabul etmediği, mevzuatta Türk kelimesinin “*Türk ırkını*” ifade ettiği, Türkiye’nin “*azınlık*” kavramında 1923’e takılıp kaldığı, azınlığın farklı kimliğinin kabulü ile azınlık hakları vermenin aynı şey sanıldığı, demokrasi anlamına gelen “*iç self-determinasyon*” ile parçalanma anlamına gelen “*dış self-determinasyon*” aynı şey sanıldığı sonuçta farklı kimliklerin tanınması ile devlet toprağının parçalanmasının aynı şey sanıldığı, millet konusunda teklik ile birliğin aynı şey sanıldığı ve birincinin ikinciyi gitgide tahrip etmekte olduğunun fark edilmediği, “*Türk*” teriminin aynı zamanda etnik bir grup anlamına geldiği, Türkiye’nin, Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra onun yerine geçerken, onda bulunan alt kimlikleri olduğu gibi miras aldığı, fakat im-

¹⁶ Ali Sirmen, “Azınlık Sorununu Bu Kafalar Çıkardı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13.11.2004.

paratorluktaki üst kimlik “Osmanlılık” iken, Türkiye Cumhuriyeti’nde “Türk-*lük*” olarak ortaya çıktığı, bu durumda alt kimliklerden birinin aynı zamanda üst kimlik olarak belirlediği, bu durumun diğer alt kimlikleri yabancılaştırdığı, üst kimliğin “Türkiyelilik” olsaydı bu durumun ortaya çıkmayacağı, çünkü toprak esasına dayanan bu üst kimliğin bütün alt kimlikleri eşit biçimde kucaklayacağı ve işin içine etnik, dinsel özellikleri karıştırmayacağı, Türkiye’de tek kültürlü homojen bir ulus oluşturma yolunda önemli adımlar atıldığı, ama farklı kimlik ve kültürlerin bir mozaik olarak Anadolu topraklarında varlığını sürdürdüğü, yurttaşlık kavramı yeniden gözden geçirilerek zorunlu vatandaşlıktan “gönüllü” vatandaşlığa geçmek gerektiği, çok kimlikli, çok kültürlü, demokratik, özgürlükçü ve çoğulcu bir toplumsal modelin zorunlu olduğu, bağımsız, yaratıcı yetenekleri ile kültürel haklarını rahatça kullanabilen, hak ve görevlerinin bilincinde olan bireylerin sahip buldukları siyasal ve hukuksal statünün tanınması gerektiği, eşit vatandaşlık temelinde, farklı kimlik ve kültüre sahip kişilerin kendi kimliklerini koruma ve geliştirme haklarının güvence altına alınması, merkezi ve yerel yönetimlerin yurttaşların katılımını ve denetimini esas alacak biçimde şeffaflaştırılması ve demokratikleştirilmesi, uluslararası sözleşmelere Türkiye’deki alt kimliklerin inkarı anlamına gelecek çekince ve yorum beyanlarının getirilmemesi, 1920-1930 modelinin topluma çok dar geldiği ve çatışma doğurduğu, milliyet ve vatandaşlık kavramlarının ayrı ve bağımsız kavramlar olarak ele alınması, yasalar taranarak bireysel özgürlüklere sahip olma hakkı, ekonomik ve toplumsal olanaklardan özgürce yararlanma hakkı, devlete katılma hakkı, kültürel çoğulculuk hakkının hayata geçirilmesi savunulmuştur.

Türk-İş’in Aralık 2001’de hazırladığı “Avrupa Birliği, Türkiye’den Ne İstiyor” başlıklı raporda, Avrupa Birliği’nin bölücü ve ayrılıkçı hareketi desteklediği ve Kürtler’e azınlık statüsü tanınmasını savunduğu, ülkede birinci sınıf insan olarak benimsenen Kürtler’in bu tuzağa düştükleri anlatılmıştır; Avrupa Birliği, farklı etnik kökenlerden oluşan Türk Ulusu’nu kökenlere göre bölme ve parçalama çabası içindedir. “İnsan Hakları” ve “demokrasi” adına yapılan bu girişim, terör örgütlerini teşvik etme ve destekleme noktasına kadar gelmiştir. Aralarında Avrupa Birliği ülkelerinin de bulunduğu ülkelere imzalanan Lozan Antlaşması’nda Türkiye’de yalnızca Ermeni, Rum ve Musevilerin “azınlık” olduğu açıkça belirtilmekle birlikte, Avrupa Birliği, Türk Ulusu’nu oluşturan çeşitli etnisiteleri “azınlık” başlığı altında değerlendirmekte ve bölücülere destek vermektedir.

Bu ülkede “etnik kimlik” denen ve ne olduğu da kesin tanımlanamayan kimliklerin tepesinde bütün yurttaşları birleştirici bir “üst kimlik” yaratmak için “Türkiyelilik” diye bir kavram olamaz. O ortak kimli-

ğın adı “*Türk vatandaşlığı*”dır ve Türkiye Cumhuriyeti’nin bütün vatandaşları, bir hukuk terimi olarak, “*Türk*”türler. “*Türk*” sözcüğünün hukukta etnik kökenle hiçbir ilgisi yoktur. Türkiye’nin adı Osmanlılar’dan değil, Türkiye’nin adı Türklerden geldi. Osmanlılar “*Türk*” ve “*Türkiye*” sözcüklerini hemen hiç kullanmazken Batı, yüzyıllar boyu, Osmanlı’ya Türk ve hatta Osmanlı topraklarının hepsine de “*Türk İmparatorluğu*” deyip durmuştur.¹⁷

4. Prof. Dr. Alain Bocker, Fransa’daki durumu şöyle değerlendiriyor; Azınlıklar gerçekten de vardır; yani ulusal çoğunluktan etnik kökenlerine göre, konuşulan dile göre ya da icra edilen dine göre farklı topluluklar bulunmaktadır. Eğer Fransa’da kendilerine bu özelliklerinden dolayı hiçbir hak verilmiyorsa, bunun karşılığında, her dinsel, kültürel, dilsel ya da diğer bir grubun, yani her azınlığın, kendisini oluşturan bireylerin bireysel haklarının korunması yoluyla karakteristik özelliklerine saygı gösterilmektedir. “*Yahudilere ulus olarak her şeyi reddetmek gerekir*” diyordu devrimci Clermont-Tonnerro, “*ve onlara her şeyi vermek gerekir birey ve yurttaş olarak*”, bu gerçekten o zamanki Yahudilerin içinde bulunduğu hukuksuz duruma nazaran bir devrimdi. Kısacası; gruplara hiçbir şey, dil, din, kültür topluluğu üzerine kurulmuş hiçbir kolektif hak, ama bu grubu oluşturan kişilerin özgürlüğüne tam bir koruma.

İfade ve iletişim özgürlüğü radyoda, basında ya da televizyonda tercih edilen dilde ifade hakkını kapsamaktadır; eğitim özgürlüğü de anadilini öğrenmeyi ve incelemeyi kapsamına almaktadır, bunun zorunlu değil, özel okullarla sınırlı kalması ve aynı zamanda Fransız dilindeki eğitimin iyi bir yer muhafaza etmesi koşuluyla (nisbi olarak bu dillerin daha çok konuşulduğu bölgelerdeki bölgesel dillerdeki okullardaki statü bu şekildedir) ana dilini öğrenme ve bu dilde eğitim hakkını kapsar. Kültür özgürlüğü, zaten kültürel merkezlerde ve yerel radyoda desteklenen, herkese kendi kültürünü ifade hakkını verir; din özgürlüğü eksiksizdir, politik ve idari özgürlük, yalnızca azınlık gruplarının yararına değil de ilgili bölgede yaşayan herkesin yararına düzenlenmiş, geniş bir yerinden yönetimde kendisini göstermektedir.

Kısacası, Fransa böyle yapmakla insan haklarına saygılı kaldığını savunmakta ve Bölgesel Diller Şartı’nın onaylanmasının reddi paradoksu ona hak veriyor görünmektedir. Önerilen yükümlülüklerden 39’unu kabul eden Fransa tarafından bu şart imzalanmıştı. Anayasal Konsey onaylamaya karşı çıktı, zira büyük çoğunluğu zaten uygulamada olan, bu Şart’ın uy-

¹⁷ Mümtaz Soysal, “Türkiye’lilik Sayıklaması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20.11.2004.

gulanmasında imza altına alınmış yükümlülüklerin Anayasa'ya uygunluğunu kabul ederek, özellikle onların esas olarak yerleşik olduğu bölgelerde, Şart'ın giriş bölümünde yer alan bazı maddeler azınlık gruplarına kolektif haklar tanınmasını tavsiye etmekteydi.

Bir taraftan özel bir tanım, bireysel haklardan kolektif haklara ve kültürel haklardan ve politik haklara geçiş ve özerklik tanınmasını, hatta fazlasını talep eden azınlıkların baskısı. Öte taraftan, özellikle Avrupa çevresinde, henüz çekingen olan, Ulusal Devlet'in gerilemesi eğilimi. Aşğıdan bölgesel özerklik gelişirken, yukarıdan ulusal üstü kural ve yetkiler zorlamalar dayatmaktadır. Cumhuriyetçi anlayış için her zaman tatminkar olmayan, etnik anlamda azınlıklar olmasından ziyade, mahalli veya bölgesel demokrasinin gelişmesi söz konusudur. Fransız anlayışının temelini oluşturan birlik ve devletin bölünmezliği ilkeleri, Korsika'ya Katalanya'dan daha geniş olarak tanınacak geniş bir özerkliğin daha genel bir hareketin ilk adımı olmasından korkmakta ya da bunu umut etmektedir.¹⁸

5. Değerlendirme

Lozan Antlaşması, Türkiye ülkesinin tapusunu Türkiye'de yaşayan tüm halklara vermiştir. Gayrimüslim Türk uyrukları, tüm Türk uyrukları, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyrukları ve Türkiye'de oturan herkes olmak üzere dört grup üzerinde durulmuş ve bunların her birine farklı (ve yer yer benzer) haklar tanınmıştır. Halkın birlikte yaşama, ak ve kara günü birlikte paylaşma, dayanışma, birlikte üretme, birlikte zenginleşme ve çağdaşlaşma iradesini güçlü bir biçimde taşıyan ülkenin asli unsuru olan alt kültürler, kendilerini tali unsur haline getirmeye ve daha sonra da farklılıkları kurumsallaştırmaya izin vermezler; çözümün ve çıkarların Lozan Antlaşması'nda bulunduğunu kabul ederler. Antlaşma'nın düzenlediği grupların ve bunlara tanınan hakların ne olduğu, bugün bunlardan hangilerinin kullanılabilirdiği, hangilerinin niçin kullanılmadığı iyi anlaşılmalıdır. Anadolu insanı, çok ulusluluk ve çok hukukluluk esasını benimseyen Sevr hayalcilerinin tuzağına düşmez; ama demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün nimetlerinden yoksun bırakılmayı da kabul etmez. Çünkü Lozan Antlaşması çağdaş dünyaya açılmanın bir fırsatı, tüm yurttaşların geleceği ve çıkarıdır, ayak bağı değil. Antlaşma'nın 38, 39, 40, 41, 42, 43 ve diğer maddelerde yer alan hakları kullanma talebi, çok kültürlülüğün doğal bir sonucu, demokrasi ve insan haklarının gereğidir. Ülke insanlarının tümü-

¹⁸ Alain Bocker, *Azınlık Hakları, Üniter Devlet, Fransız Örneği*, Kopenhag Kriterleri (yayına hazırlayan Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu), s. 253 vd.

nü çağdaş demokrasinin, hukuk devletinin ve insan haklarının nimetlerinden eşit ve adil bir biçimde yararlandırarak, azınlıkçı, ayrışmacı ve ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilebilir.

Geçmişten günümüze değin devlet ve toplum önderlerinin “*gaflet ve dalalet*” düzeyindeki tutumları yüzünden Lord Curson’un bugün haklı çıktığını görüyoruz: Hani O, “*ne diyorsanız veriyoruz, ileride bunları teker teker geri alacağız*” demişti ya, işte o günleri yaşıyoruz. Söke söke aldığımız hakları, birer birer kaybediyoruz. Toplumun büyük bölümü olup bitenden habersizdir. Gelişmeleri izleyenler ise ikiye bölünmüş durumda; Lozan Antlaşması’nın “*ömrünü tamamlamış*” bir belge olduğunu savunan ve bu belgeyi iyice delik deşik ettikten sonra rafa kaldırmayı isteyen “*Sevr bağlıları ve hayalci-leri*” bir yanda; Lozan Antlaşması’nı özüyle, ruhuyla ve sözüyle geçerli, sağlam ve canlı tutunlar öte yanda yerlerini almışlardır. Lord Curson bu ayrışmayı görse zevkten dört köşe olurdu. Çünkü, ülkemizde yüz binlere ulaşan Lord Curson’lar “*zevkten dört köşedirler.*” Gaflet ve dalalet içinde olanların sayısı ve etkinlikleri ne kadar çoğalırsa çoğalsın, haklı ve akıllı bir temele dayanan Lozan Antlaşması (özü ve sözüyle) varlığını sonsuza değin sürdürecektir.